

Голові разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 20 051.128
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
докторці юридичних наук, професорці,
Зеліско Аллі Володимирівні

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидатки юридичних наук, доцентки Банасевич Ірини Іванівни
на дисертацію Максиміва Любомира Михайловича на тему:
«Нематеріальні блага як об'єкти цивільних правовідносин»,
подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність дисертаційного дослідження, виконаного Максимівим Любомиром Михайловичем, зумовлена, перш за все, цифровізацією усіх сфер життєдіяльності, яка призвела до створення та розвитку цифрової економіки, а також до появи нових об'єктів правовідносин, таких як цифрові активи, цифрові права, цифровий контент, цифрові платформи та акаунти тощо. Звісно, що ці нові об'єкти вимагають спеціального регулювання, яке повинно враховувати їхню специфіку та унікальні характеристики. Відтак, було внесено зміни до Цивільного кодексу України, а також прийнято Закони України «Про цифровий контент та цифрові послуги», «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні», «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» та інші. Усі ці законодавчі трансформації викликають необхідність глибокого аналізу та наукового вивчення цілої низки питань пов'язаних із правовим регулюванням відносин, що виникають з приводу нематеріальних благ як об'єктів цивільних прав. Дисертація Л.М. Максиміва присвячена комплексному дослідженню нематеріальних благ як об'єктів цивільних правовідносин із урахуванням як доктринальних підходів щодо розуміння їх поняття та правової природи, місця в системі об'єктів цивільного права та видової характеристики, так і проявів їх правового режиму та особливостей цивільного обороту серед різних інститутів цивільного права – права власності та права інтелектуальної власності, договірної, корпоративної, інформаційної, інституту особистих немайнових прав. Вказане обумовлює актуальність обраної теми дисертаційного дослідження Максимівим Л.М.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційної роботи корелюється з темою науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Прикарпатського національного університету імені Василя

Стефаника «Правові проблеми здійснення майнових та особистих немайнових прав в умовах ринкової економіки» (номер державної реєстрації 0110U001557).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна. Наукові положення, висновки і рекомендації, викладені в дисертації, мають достатній ступінь обґрунтованості, що засвідчує опрацювання дисертантом в повній мірі відповідного емпіричного матеріалу, нормативно-правових актів України, судової практики, наукових праць як українських, так і зарубіжних вчених. Ґрунтовною є методологічна основа дослідження Л.М. Максиміва, який вміло використовує широкий спектр загальнонаукових та спеціальних методів пізнання правових явищ, зокрема, історико-правовий, формально-логічний, діалектичний, логічно-догматичний, порівняльно-правовий, системно-структурний тощо. Варто також відмітити, що для утвердження необхідного рівня наукової новизни дисертації інформаційною та емпіричною базою дослідження стали судові рішення з окремих справ.

Дисертаційне дослідження базується на комплексному, системному підході, характеризується відповідним рівнем наукових узагальнень. Фундаментальність та комплексність роботи виявляється у всебічному та поступовому вивченні дисертантом предмету дослідження. Таким чином, емпіричний матеріал дослідження характеризується належним рівнем репрезентативності, що позитивно вплинуло на обґрунтованість та достовірність наукових положень, рекомендацій та висновків проведеного дослідження.

Дисертація Л.М. Максиміва за своїм оформленням відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами). Структура дисертації відповідає логіці поставлених завдань, об'єкту та предмету дослідження та складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що об'єднують одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Всі розділи та підрозділи за своїм змістом і висновками, перспективами подальшого дослідження і використання для розвитку доктрини цивільного права у цій сфері слід назвати вагомими і вдало викладеними, що дозволило простежити процес втілення ідей і думок автора в тексті наукової роботи, виділити найбільш обґрунтовані позиції, а також питання, які потребують подальшого доктринального дослідження.

Ознайомлення з текстом дисертаційного дослідження дає підстави для висновку, що текст дисертації в повному обсязі відповідає меті дослідження, а поставлені завдання автором успішно виконані.

У дисертації Л.М. Максиміва на підставі проведеного системного наукового дослідження висунуто і обґрунтовано низку наукових ідей та теоретично-практичних конструкцій, сукупність і достатній рівень розробки яких дозволяють кваліфікувати цю працю як завершене наукове самостійне дослідження.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів, що виносяться на захист, полягає в тому, що дисертаційна робота є першим у вітчизняній цивілістичній науці системним комплексним дослідженням нематеріальних благ як об'єктів цивільних правовідносин.

Автор висловлює власну обґрунтовану точку зору стосовно багатьох проблем, наводить додаткові аргументи на користь вже висловлених в юридичній літературі поглядів учених та практиків, до наукових концепцій яких він схиляється, а також вдається до обґрунтованої критики тих підходів дослідників, які, на його думку, є спірними.

Заслуговує на увагу та підтримку п.1 наукової новизни, в якому визначено, що нематеріальне благо є об'єктом цивільних прав, позбавленим матеріальної субстанції, що може існувати в нематеріальному (у тому числі цифровому) середовищі та з приводу якого виникають суб'єктивні права та обов'язки учасників цивільних правовідносин. Позитивно сприймається також аргументована автором дуальність правового режиму нематеріальних благ (п. 4 наукової новизни).

Дисертантом удосконалено перелік ознак нематеріальних благ, до яких він, зокрема, відносить: 1) належність до об'єктів цивільних прав і цивільного обороту; 2) відсутність матеріальної субстанції; 3) можливість існування у нематеріальному (в тому числі цифровому) середовищі; 4) виникнення з приводу цих благ суб'єктивних прав та обов'язків; 5) наділення майновою та/або немайновою цінністю; 6) виникнення для задоволення потреб та інтересів учасників правовідносин; 7) абсолютність; 8) визначеність (відособленість); 9) безстроковість (п.7 наукової новизни).

Заслуговує на увагу позиція автора щодо розмежування змісту цифрового контенту як сукупності даних, до яких можуть відноситися як результати інтелектуальної творчої діяльності, так й інформація у всіх її проявах, що можуть мати спеціальний правовий режим та цифрову форму, у якій втілено ці дані, та до якої може застосовуватися правовий режим цифрової речі (п. 8 наукової новизни), а також положення про те, що доменне ім'я є самостійним оборотоздатним засобом індивідуалізації учасників цивільних правовідносин, товарів та послуг у цифровому середовищі та є об'єктом права інтелектуальної власності, щодо якого необхідно поширити спеціальний правовий режим з урахуванням технічної сутності доменного імені (п. 9 наукової новизни).

Серед положень, які набули подальшого розвитку, слід виділити положення про те, що суб'єктами права щодо нематеріальних благ можуть виступати усі учасники цивільних правовідносин (фізичні та юридичні особи, держава) з урахуванням специфіки їх природи та обсягу правосуб'єктності та щодо яких законом чи договором не визначено обмежень чи заборон у набутті нематеріальних благ (п. 14 наукової новизни), а також положення про те, що об'єктами права інтелектуальної власності можуть бути лише нематеріальні блага, якими слід визнавати оригінальні твори у сфері науки, літератури, мистецтва, що втілені в об'єктивній формі, а об'єктами права власності – матеріальні об'єкти (предмети навколишнього середовища), або електронні (цифрові) об'єкти (продукти цифрового середовища), у яких втілено чи зафіксовано результат інтелектуальної творчої діяльності (п. 15 наукової новизни).

Висвітлений вище перелік положень не вичерпує наукових положень, які розкривають наукову новизну дисертаційного дослідження Максиміва Любомира Михайловича, але дає можливість сформулювати бачення автора щодо окремих аспектів роботи та його уявлення щодо перспектив розвитку та удосконалення правового регулювання відносин, що виникають з приводу нематеріальних благ як об'єктів цивільних прав.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження Максиміва Л.М. полягає в тому, що викладені в дослідженні положення, висновки можуть бути використані у науково-дослідній сфері – для подальшої наукової розробки фундаментальних досліджень щодо правового регулювання відносин, що виникають з приводу нематеріальних благ як об'єктів цивільних прав; у правотворчій діяльності – для застосування окремих рекомендацій і пропозицій до вітчизняного законодавства у формі прийняття нових законодавчих актів та внесення змін до чинних правових актів, дія яких спрямована на регулювання нематеріальних благ у матеріальному та/або цифровому середовищі; у навчальному процесі – для використання у розробці методичних рекомендацій та при викладанні базових навчальних дисциплін «Цивільне право України», «Договірне право України», «Право інтелектуальної власності», а також спеціальних дисциплін цивільно-правового циклу.

Характеристика основних положень роботи. Дисертаційна робота є логічною за своєю структурою та відповідає вимогам щодо обсягу, який зумовлений метою й завданнями дослідження.

У Розділі 1 «Загальні положення про нематеріальні блага як об'єкти цивільних правовідносин» проведено аналіз стану цивільно-правового регулювання відносин щодо нематеріальних благ, з'ясовано поняття та ознаки

нематеріальних благ як об'єктів цивільних правовідносин, а також здійснено їх систематизацію. У результаті ґрунтовного історико-правового огляду еволюції підходів до регулювання нематеріальних благ – від римського права до сучасного українського законодавства, дисертантом зроблено висновок про трьохрівневе регулювання відносини щодо нематеріальних благ, зокрема: міжнародного (декларації, конвенції, директиви, договори), національного (кодекси, закони, підзаконні нормативні акти) та індивідуального (договори, стандарти, правила цифрових платформ) (с. 37). Заслуговує на увагу сформульоване автором визначення нематеріальних благ та виокремлені їх основні ознаки, серед яких – немайновість, невідчутність, незамінність у певних правовідносинах (с. 55). Доцільно звернути увагу на авторське бачення класифікації нематеріальних благ за українським законодавством (с. 80)

Розділ 2 «Цивільно-правова характеристика окремих видів нематеріальних благ як об'єктів цивільних прав» охоплює п'ять підрозділів, які присвячені детальному аналізу окремих видів нематеріальних благ.

Викликає схвалення висновок автора про те, що об'єкти права інтелектуальної власності набувають правової охорони за умови втілення в будь-яку об'єктивну форму (письмову, електронну (цифрову), якщо додаткові умови не визначені спеціальним законом. Об'єкт права інтелектуальної власності і право власності на матеріальний, електронний (цифровий) об'єкт, у якому втілено результат інтелектуальної творчої діяльності, не залежать одне від одного. Відповідно, цифровий контент може мати дуальну природу, оскільки з одного боку може включати у свій зміст результати інтелектуальної творчої діяльності, на який поширюється спеціальний правовий режим виключних прав інтелектуальної власності, а з іншого боку, цифровий контент може містити дані, не пов'язані з правом інтелектуальної власності в силу відсутності ознак останньої або ж з використовуватися без прив'язки до свого змісту, що зумовлює правовий режим речі, якщо інше не впливає з закону чи сутності цифрового об'єкта цивільних прав (с. 93-94).

Варто підтримати зроблений у роботі висновок про те, що не тільки інформація, але й цифровий контент має бути віднесено до правової категорії нематеріального блага як самостійного об'єкта цивільних прав, а не підвиду речі (с. 105). Викликає також схвалення висновок про те, що корпоративні права, що посвідчуються акціями, частками у статутному капіталі, паями, за своєю природою є нематеріальними благами, що мають майнову цінність і тим самим спонукають до оборотоздатності акції, частки у статутному капіталі, паї, яким надано статус об'єктів цивільних прав в силу закону, а не їх майнової сутності (с. 122).

Заслуговує на увагу проведений автором аналіз правової природи віртуальних активів, зокрема криптовалюти як нематеріального активу, що є одним із видів віртуального блага (с. 127-129).

У Розділі 3 «Захист прав та законних інтересів на нематеріальні блага» дисертантом розглянуто форми та способи захисту прав та законних інтересів на нематеріальні блага. Варто підтримати зроблений автором висновок про те, що нематеріальні блага, які є видовим об'єктом цивільних прав, що перебувають у цивільному обороті поряд з матеріальними благами, з приводу яких виникають відповідні суб'єктивні права, зміст яких визначається видом блага, можуть бути захищеними за допомогою як юрисдикційних (судами у порядку цивільного та господарського судочинства, органами державної влади, які здійснюють регулювання та контроль певних сфер суспільного життя, нотаріусом), так і неюрисдикційних (третейське судочинство, за винятком захисту у такому порядку окремих видів прав, медіація, самозахист, що включає заходи оперативного впливу та інші) форм захисту права (с. 169).

Дисертаційне дослідження Л.М. Максиміва підкреслює, що робота містить результати його особистих досліджень. Висновки, пропозиції та рекомендації, у тому числі й ті, що характеризують наукову новизну, одержані автором особисто.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело (список використаних джерел складає 227 найменувань). Варто також відзначити опрацьовану автором судову практику, що підкреслює достовірність зроблених висновків.

Повнота викладу положень дисертації в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Детальне ознайомлення з текстом дослідження Л.М. Максиміва та опублікованими працями за темою дисертації надає можливість зробити висновок, що основні результати дисертаційного дослідження викладено у 9 наукових публікаціях, з яких: 4 наукові статті у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України з юридичних наук, 1 стаття у міжнародному фаховому науковому виданні, 4 тези доповідей на науково-практичних конференціях.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Дисертація є самостійним науковим дослідженням, містить власні авторські висновки і практичні рекомендації. Викладені в дисертації наукові результати отримано здобувачем особисто.

За результатами аналізу тексту дисертації та публікацій не виявлено ознак академічного плагіату, елементів фальсифікації. Автор використовує посилання на свої наукові публікації, дослідження інших науковців, нормативні документи

та інші джерела, що свідчить про відсутність порушення ним вимог академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи в цілому дисертаційне дослідження Любомира Михайловича Максиміва на тему «Нематеріальні блага як об'єкти цивільних правовідносин», варто зазначити, що окремі його положення є спірними і надають підґрунтя для подальшої наукової дискусії або потребують додаткової аргументації під час публічного захисту дисертації. Зокрема:

1) У підрозділі 2.4. «Нематеріальні блага як об'єкти договірної права» проводиться аналіз смарт-контрактів, електронних договорів та персональних даних як засобу платежу, однак проведене дослідження залишається ізольованими від міжнародної практики та права ЄС. Зокрема, не розкрито, яким чином положення Директиви ЄС 2019/770 про договори постачання цифрового контенту та цифрових послуг можуть бути адаптовані до положень українського законодавства та яке значення має концепція «data as currency» для системи договірної права України. Також при дослідженні смарт-контрактів автором залишено поза увагою такі питання, як: чи є такі контракти проявом автоматизованої поведінки, а не волевиявленням, та чи можливе правове розмежування smart contract як технології і цивільно-правового договору.

2) У підрозділі 3.2. «Способи захисту прав та законних інтересів на нематеріальні блага» автор аналізує способи захисту прав інтелектуальної власності, особистих немайнових прав та приходить до висновку, що уповноважена особа для захисту свого права може використовувати будь-який спосіб чи способи захисту, як із числа загальних, так і спеціальних (с. 159). Однак, у вказаному підрозділі не приділено уваги дослідженню способів захисту прав щодо таких нематеріальних благ, як віртуальні активи, цифровий контент, цифрові послуги, облікові записи (акаунти) тощо.

Крім того, потребує додаткового теоретичного обґрунтування та є дискусійною теза про необхідність використання критерію «ефективності» як поглинаючого традиційний критерій «належності», яка висвітлена у п.12 наукової новизни, оскільки виникає питання: чи не призведе це до звуження можливостей захисту, чи узгоджується це з принципом диспозитивності у цивільному праві? Така позиція потребує додаткової аргументації під час публічного захисту.

Проте, висловлені зауваження не торкаються концептуальних положень дисертаційного дослідження, у своїй більшості стосуються дискусійних

проблем, не применшують належного рівня дослідження і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи та на її наукову і практичну цінність.

Загальний висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертаційна робота виконана на достатньо високому теоретичному рівні, її текст відповідає вимогам щодо логічної послідовності викладення матеріалу. Зроблені автором висновки отримали необхідну і достатню теоретичну аргументацію та є методологічно обґрунтованими.

За своїм змістом і загальною спрямованістю дисертаційне дослідження Л.М. Максиміва відповідає обраній ним спеціальності 081 «Право», робота пройшла належну апробацію. Дисертація є самостійною завершеною науковою працею, в якій відсутні порушення академічної доброчесності. Оформлення дисертації в цілому відповідає встановленим вимогам.

Керуючись викладеним вище, вважаю, що дисертація Максиміва Любомира Михайловича на тему «Нематеріальні блага як об'єкти цивільних правовідносин» за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів, повнотою опублікування матеріалів дисертації у наукових фахових виданнях відповідає спеціальності 081 «Право», вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019 р.), а її автор – Максимів Любомир Михайлович заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Ірина БАНАСЕВИЧ